

Het vuurwerk staat steeds meer ter discussie, maar ook deze jaarwisseling steken we ze vast weer in grote aantallen af: de cobra's, luchthuilers, fonteinen en betonstrijkers. Waar komen die opmerkelijke namen vandaan?

LAURA VAN EERTEN

Foto: Hans Engbers / Nationale Beeldbank

Van astronaut tot vlinder

De namen van vuurwerk

Astronaut, jumping jack, strijker en voetzoeker, het zijn maar een paar van de wonderlijke namen die er bestaan voor soorten vuurwerk. Soms spreken die namen voor zich, in andere gevallen is het lastiger om een verband te leggen. Je zou bijvoorbeeld kunnen denken dat een vergelijking met de ruimtevaart voor de hand ligt, maar laat de astronaut nou nét het rotje zijn dat gewoon op de grond uit elkaar knalt. Het is dus geen grote pijl die in een baan om de aarde belandt. Jumping jacks, strijkers en voetzoekers doen hun naam meer eer aan. Jumping jacks zijn aan elkaar gebonden rotjes die 'opspringen' van de grond, een strijker ontbrandt door hem als een lucifer af te strijken, en voetzoekers bewegen zigzaggend over de grond. Wat voor oude en nieuwe vuurwerknamen zijn er nog meer? Waar komen ze vandaan en in wat voor categorieën zijn ze in te delen?

RAT

Het rotje is waarschijnlijk wel het meest afgestoken vuurwerk rond de jaarwisseling. Het is een klein, cilindervormig stukje knalvuurwerk dat je na het aansteken weggooit. Aan het einde van de negentiende eeuw kwam het woord *rotje* voor het eerst in die betekenis voor, en de herkomst van de naam is interessant. *Rot* is namelijk het Amsterdamse dialectwoord voor 'rat'. In het boek *De volksvermaken* uit 1871 schrijft Jan ter Gouw over het zogenoemde "rotjesbranden": een niet al te diervriendelijk spel waarbij een gevangen rat in brandbaar materiaal

gewikkeld werd. De omwikkelde rat werd vervolgens aangestoken en losgelaten, zodat het arme beestje brandend over straat rende. Vuurwerkmakers zouden het rotjesbranden gebruikt hebben als inspiratiebron voor de naam *rotje*. En ja, het ding heeft qua vorm inderdaad ook wel wat weg van een rat.

Er zijn meer soorten vuurwerk die vernoemd zijn naar een dier. Vlinders en cobra's bijvoorbeeld. De vlinder als vuurwerk is geen lieverdje, in tegenstelling tot wat je bij de naam zou verwachten. Het vuurwerk is relatief klein en ziet er vrij onschuldig uit, maar daarmee houdt de overeenkomst op: de meeste vlinders geven een enorme knal en ze behoren dan ook tot het illegale vuurwerk. In onafgestoken vorm heeft de vlinder aan de ene kant een lont en aan de andere kant een soort vleugeltje. Het lijkt wel een beetje op het dier, vandaar. Maar eigenlijk is *toffee*, een andere naam voor de vlinder, nog duidelijker. Het doet inderdaad denken aan een ingepakt snoepje.

BIJEN

Net als vlinders zijn ook cobra's illegaal. Die naam klinkt al een stuk gevaarlijker. Maar behalve dat er een plaatje van een cobra staat afgebeeld op het stuk vuurwerk, lijkt er niet echt een verband te bestaan tussen de slang en het ding, dat voornamelijk hard knalt. Vroeger bestond er wel een ander soort vuurwerk dat ook cobra heette, "welke omhoog kronkelt om hoog in de lucht te eindigen met verrassend effect", aldus het *Woordenboek der*

Nederlandsche Taal. Die naam had dus duidelijk betrekking op de vorm, in tegenstelling tot de cobra van nu.

Naast agressieve vlinders en cobra's bestaat er tegenwoordig ook een keur aan meer sympathieke 'bijen'. Dat zijn een soort kleine rotjes die na het aansteken in het rond vliegen en een zoemend geluid maken. De bijen hebben meestal Engelse namen, zoals *Bumble Bee*, *Stinger Bee*, *Flying Bee* en *Super Bee*.

LUCHTHUILERS

Vuurwerk komt oorspronkelijk uit China, waar het al rond de tiende eeuw gebruikt werd om boze geesten mee te verdrijven. Het moest daarom vooral veel herrie maken. Niet zo gek dus dat bepaalde vuurwerknamen verwijzen naar het geluid dat ze voortbrengen. Denk maar aan *knetterbal*, *sisser*, *knalpot* en *donderslag*. De naam *klapper* wordt al heel lang gebruikt voor allerlei vuurwerk dat ontploft of een klappend geluid maakt. *Klapbus* was de naam voor een stuk vuurwerk uit de zeventiende eeuw, en nog ouder is het middeleeuwse *klappapier*, dat in het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* omschreven wordt als "eene soort van vuurwerk, een *klapper* of *zevenklapper*". De zevenklapper (een stuk vuurwerk dat zeven keer knalt) bestaat nu ook nog steeds. Nieuwere klapper-namen zijn (*honderd*)*duizendklapper* (naamvarianten: *Chinese rol*, *ratelband* of *mat*), *gigaklapper*, *maxi-klapper* en *megaklapper*. Al dit vuurwerk bestaat uit een lange reeks aaneengesloten rotjes. Overigens is *honderdduizendklapper* een nogal overdreven naam. Zo'n mat bestaat hooguit uit zo'n 3500 rotjes, en knalt dus lang geen honderdduizend keer.

Vuurwerk knettert, knalt, klapt, sist en dondert niet alleen, vaak maakt het ook een fluitend geluid. Vooral de vuurpijlen staan erom bekend; ze heten dan 'fluitpijlen'. Een populaire vuurpijl die een schel geluid maakt wanneer die wordt afgestoken is de 'luchthuil', beter bekend als 'gillende keukenmeid'. Dat is een nogal vrouwonvriendelijke naam, die eigenlijk niet meer zo van deze tijd is, maar opvallend genoeg nog steeds veel wordt gebruikt. Er wordt door vuurwerkproducenten wel af en toe geëxperimenteerd met nieuwe namen. Zo bestaat er bijvoorbeeld een fluitpijl met de naam *Screaming Bitch*, een soort moderne, zwaardere versie van de gillende keukenmeid. Maar of dat nu zo'n verbetering is?

FONTEINEN EN BLOEMEN

Niet alleen de vlinder dankt zijn naam aan de vorm. Ook de (in Nederland inmiddels verboden) Romeinse kaars – een lange, smalle, papieren koker die gekleurde

kogeltjes afschiet – lijkt qua uiterlijk wel op een echte kaars. *Cipolla* is Italiaans voor 'ui' én de naam voor een uivormig stuk illegaal vuurwerk, vaak simpelweg 'uitje' genoemd in het Nederlands. Een fontein is een vierkant doosje dat op de grond staat en na het aansteken een vonkenregen de lucht in spuwt, zoals een waterfontein. En wanneer je een aantal van die fonteinen ondersteboven aan een koordje knoopt en ontsteekt, heet dat 'waterval' of 'cascade'.

Bij kleurig vuurwerk wordt soms een vergelijking met bloemen en planten gemaakt. Neem bijvoorbeeld de grondbloem, ook 'wondertol', 'groundflower', 'ground spinner' en 'blossom flower' genoemd. Die draait na het afsteken snel in het rond en geeft verschillende kleuren

De naam *betonstriker* wekt de illusie dat je er beton mee kunt opblazen.

af, zodat het wel wat wegheeft van een bloem. Grote sierpijlen spatten in de lucht uiteen in zogenoemde gekleurde 'palmen', en het laatste en mooiste stuk van een vuurwerk(show) wordt 'boeket' genoemd.

BOMMEN EN GRANATEN

Bloemen, palmen en boeketten zijn allemaal mooie woorden voor mooie vormen van vuurwerk. Maar toen de term *vuurwerk* zo rond de zestiende eeuw voor het eerst in het Nederlands verscheen, was het allemaal een stuk minder gezellig. Voordat er feestvuurwerk bestond, was *vuurwerk* namelijk de verzamelnaam voor explosief en brandbaar materiaal dat tijdens oorlogsvoering werd gebruikt. Dat konden wapens zijn, maar ook ontstekingsmechanismen en lichtsignalen. *Ernstvuurwerk* is de tegenwoordige aanduiding daarvoor. Het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* noemt onder die oorspronkelijke betekenis bijvoorbeeld "Canon, Musquetten, Mortieren, Petarden, Bussen en Granaden".

In de huidige vuurwerknamen vinden we nog wel wat van die oorlogsverwijzingen terug: *kanonslag*, voor het bekendste type rotje, en *mortierbommen* of *mortiergranaten*, voor het zwaarste soort illegaal vuurwerk dat je kunt vinden. Inmiddels wat verouderde namen zijn *donderbus* en *petard*. Een donderbus was oorspronkelijk een soort geweer, en met een petard – een met kruit gevuld metalen vat – werden vroeger vestingmuren opgeblazen. Later werd ook *knalvuurwerk* zo genoemd. Nu komen we soms alleen *petard* nog tegen in namen voor (meestal niet zulke indrukwekkende) rotjes: *Petarda* en *Black Petard* bijvoorbeeld. Recentere vuurwerknamen die met oorlog te maken hebben, zijn onder andere *Ambush*, *Shotgun*, *Bommenwerper*, *Sniper Attack* en *Thunderbirds*.

In het verlengde hiervan heeft veel (illegaal) vuurwerk ook wel iets in de naam dat aangeeft hoe krachtig het spul is. De naam *betonstriker* wekt de illusie dat je er beton mee kunt opblazen, een lawinepijl is zó heftig dat je er zelfs een lawine mee zou kunnen veroorzaken, en *widowmaker* suggereert dat het puur geluk is als je het afsteken ervan overleeft. Toegegeven, al die namen klinken ook erg stoer en indrukwekkend. Afgezien van de vlinder dan. Maar dat is waarschijnlijk ook precies de bedoeling.

Oude vuurwerknamen

- caprice** schijf die, aangestoken, snel in het rond draait
- kat** soort rotje
- klakkebus** ook: **klaterbus**; geeft een harde knal
- luchtbal** balvormig vuurwerk dat in de lucht in een vonkenregen uiteenspat
- molen** draait rond als het wordt afgestoken
- petard** ontploft met een luide knal
- tamboer** klinkt als tromgeroffel
- waterrat** rotje dat in het water knalt
- waterwerk** op het water brandend vuurwerk
- zon** ronddraaiende schijf van vuurwerk
- zwalm** stuk vuurwerk dat rondzwerft

